

تأملی بر توسعه گردشگری روستایی اسدان آذربایجان شرقی

(برنامه‌ریزی گردشگری روستای حمالو شهرستان ورزقان)

تألیف:

رقیه شجاع مباردان

کارشناس ارشد پژوهشکده گردشگری

سرشناسه	شجاع‌میردان، رقیه ۱۳۵۹
عنوان و نام‌پدیدآور	تأملی بر توسعه گردشگری روستایی استان آذربایجان شرقی: (برنامه‌ریزی گردشگری روستای حماملو شهرستان ورزقان) تألیف رقیه شجاع‌میردان.
مشخصات نشر	تهران: سرمدی، ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	۱۲۸ ص.: مصور، جدول.
شابک	978-964-2506-62-0
وضعیت فهرست‌نویسی	فیا
عنوان دیگر	برنامه‌ریزی گردشگری روستای حماملو شهرستان ورزقان.
موضوع	گردشگری روستایی — ایران — ورزقان
موضوع	ورزقان
رده‌بندی دنگره	۱۳۹۴ ش ۳ / آ ۱۵۵ G
رده‌بندی دیویی	۳۳۸ / ۴۷۹۱۰۹۵۵۳۱
شماره کتابشناسی	۴۱۲۶۶۳۵

- نام کتاب: تأملی بر توسعه گردشگری روستایی استان آذربایجان شرقی (برنامه‌ریزی گردشگری روستای حماملو شهرستان ورزقان)
 - تألیف: رقیه شجاع‌میردان
 - نوبت چاپ: اول، ۱۳۹۴
 - طرح روی جلد: علی کلاتری
 - حروف نگاری کامپیوتری: اعظم فتحی
 - چاپ: هما
 - لیتو گرافی: خاتم
 - تیراژ: ۱۰۰۰ جلد
 - نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴
 - قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان
- کلیه حقوق مادی و معنوی محفوظ است.

انتشارات سرمدی

فکس: ۶۶۴۸۷۳۴۴

۱۳۱۴۵-۱۴۴

WWW.sarmadipress.com

sarmadipress@yahoo.com

تلفن: ۳-۶۶۴۸۷۳۴۰

صندوق پستی:

وب سایت:

بست الکترونیک:

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۵۰۶-۶۲-۰

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	پیشگفتار.....
۱۳	مقدمه.....
۱۵	فصل اول: مفاهیم پایه.....
۱۷	روستا.....
۱۸	برنامه‌ریزی روستایی.....
۱۹	توسعه روستایی.....
۱۹	توسعه پایدار روستایی.....
۲۰	گردشگری روستایی.....
۲۱	انواع گردشگری روستایی.....
۲۱	گردشگری کوچ.....
۲۲	گردشگری زمینی.....
۲۲	گردشگری سبز.....
۲۲	گردشگری بوم زیستی.....
۲۲	عناصر کلی برنامه‌ریزی گردشگری روستایی.....
۲۳	توسعه گردشگری پایدار روستایی.....
۲۴	مفاهیم گردشگر و گردشگری.....
۲۸	رویدادهای گردشگری.....
۲۹	برنامه‌ریزی گردشگری.....
۲۹	گردشگری پایدار.....
۳۱	فصل دوم: گردشگری روستایی.....
۳۱	مقدمه.....

۳۴	تعاریف و مفاهیم گردشگری روستایی
۳۵	تعریف روستای هدف گردشگری
۳۶	تقسیمات گردشگری روستایی
۳۷	تقاضای گردشگری روستایی
۳۸	فواید توسعه گردشگری روستایی
۳۸	علل توسعه گردشگری روستایی در دنیای مدرن
۳۹	پیامدهای مثبت و منفی گردشگری در مناطق روستایی
۴۰	چالش‌های پیش روی توسعه پایدار صنعت گردشگری روستایی
۴۰	برنامه‌ریزی روستایی و گردشگری روستایی
۴۱	جامعه روستایی: منظر، مسم شناسی
۴۲	رویکرد جوامع محلی به گردشگری / مشارکت جوامع محلی در توسعه گردشگری روستایی
۴۲	نگرش جامعه محلی به گردشگری
۴۳	واکنش اجتماع محلی میزبان نسبت به توسعه گردشگری روستایی
۴۴	گردشگری سبز رویکردی به توسعه پایدار گردشگری روستایی
۴۴	رویکرد توریسم روستایی به مثابه راهبرد توسعه پایدار
۴۵	رویکرد توریسم روستایی به مثابه تحول‌ساز در نواحی کمتر توسعه یافته روستایی
۴۶	رویکرد توریسم روستایی به مثابه رویکرد بازساخت و توسعه روستایی
۴۶	دیدگاه‌های جوامع محلی
۴۹	فصل سوم گردشگری روستایی استان آذربایجان شرقی و منطقه نمونه حماملو
۵۱	مقدمه
۵۱	مشخصات جغرافیایی و تقسیمات سیاسی استان
۵۲	جغرافیای طبیعی و اقلیم استان
۵۳	وضعیت اجتماعی و اقتصادی استان
۵۵	موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه
۵۶	موقعیت جغرافیایی منطقه نمونه گردشگری مورد مطالعه (روستای حماملو)
۵۷	عوامل اقلیمی منطقه نمونه گردشگری
۵۷	بارش
۶۰	دما
۶۱	گردان حرارتی

۶۱.....	رطوبت نسبی
۶۳.....	تبخیر و تعرق
۶۴.....	ساعات آفتابی و پوشش ابری (ابرناکی)
۶۴.....	یخبندان
۶۴.....	باد
۶۴.....	پوشش گیاهی منطقه نمونه گردشگری
۶۶.....	جنگل
۶۶.....	مراعات
۶۷.....	حیات جانوری منطقه نمونه گردشگری
۶۸.....	پستانداران
۶۸.....	پرندگان
۶۹.....	خزندگان
۶۹.....	شناسایی گونه‌های گیاهی و جانوری نادیر سطح محدوده منطقه
۷۰.....	توپوگرافی، فیزیوگرافی، زمین شناسی و ژئومورفولوژی محدوده منطقه
۷۴.....	بررسی فیزیوگرافی و توپوگرافی محدوده منطقه نمونه گردشگری حما ملو
۷۴.....	منابع آب منطقه نمونه و محدوده آن
۷۴.....	آبهای سطحی
۷۴.....	آبهای زیرزمینی
۷۵.....	مخاطرات طبیعی منطقه نمونه گردشگری
۷۶.....	ویژگیهای جمعیتی
۷۶.....	صنایع دستی، محصولات خانگی و آداب و سنن در محدوده منطقه نمونه
۷۹.....	غذا، لباس و بازیهای محلی
۷۹.....	وضعیت امنیت و خدمات انتظامی
۷۹.....	ساختار عمده بخشهای اقتصادی منطقه
۸۰.....	هزینه و درآمد خانوار
۸۰.....	نیروی انسانی (شاغل و بیکار)
۸۱.....	مالکیت اراضی در منطقه نمونه گردشگری حما ملو
۸۱.....	وضعیت زیرساختها در محدوده منطقه نمونه
۸۱.....	راهها و حمل و نقل

۸۲	وضعیت آب آشامیدنی
۸۲	وضعیت دسترسی به انرژی
۸۳	بررسی دید و منظر در سطح منطقه نمونه
۸۴	جاذبه‌های گردشگری در محدوده منطقه نمونه
۸۵	حماملو، شاهکارانسان - تاریخ و طبیعت
۸۵	عناصر معماری با کاربری مسکونی
۹۲	بیان مختصر - پیشینه تحقیقات انجام شده در داخل و خارج کشور
۹۵	فصل چهارم - ارزیابی، تجزیه و تحلیل و ارائه پیشنهادات
۹۷	مقدمه
۹۸	ارزیابی وضع موجود گردشگری روستایی در محدوده مطالعاتی
۹۸	جاذبه‌های طبیعی و جغرافیایی
۹۹	جاذبه‌های زیست محیطی
۱۰۰	جاذبه‌های اجتماعی-فرهنگی
۱۰۰	جاذبه‌های اقتصادی
۱۰۱	جاذبه‌های کالبدی - فضایی و وضعیت زیرساختی
۱۰۲	جاذبه‌های گردشگری
۱۰۳	ارزیابی موانع و مشکلات گردشگری روستایی در محدوده مطالعاتی
۱۰۴	تجزیه و تحلیل موضوع ایجاد روستای گردشگری در حماملو
۱۰۴	الف) عوامل طبیعی-جغرافیایی
۱۰۵	ب) ویژگیهای بارز طبیعی-اقلیمی شهرستان ورزقان و روستای حماملو
۱۰۶	ج) ویژگیهای بارز زیست محیطی شهرستان ورزقان و روستای حماملو
۱۰۷	د) عوامل اجتماعی-فرهنگی
۱۰۸	ه) عوامل اقتصادی
۱۰۹	و) عوامل کالبدی-فضایی و وضعیت زیرساختها
۱۱۲	بهترین جاذبه‌های گردشگری حماملو از دید گردشگران
۱۱۲	جمع بندی، تجزیه و تحلیل تنگنای توسع گردشگری روستایی در منطقه نمونه حماملو
۱۱۳	راهکارها و ارائه پیشنهادات
۱۱۳	عملکرد اقامتی
۱۱۳	عملکرد پذیرایی

۱۱۴.....	سرویسهای بهداشتی
۱۱۴.....	فضاهای تفریحی
۱۱۴.....	حوزه ورزشی
۱۱۵.....	حوزه فرهنگی و آموزشی
۱۱۶.....	فروشگاهها و پارکینگ
۱۱۶.....	زیرحوزه فضای سبز
۱۱۶.....	زیرحوزه سیستمهای پروازی
۱۱۶.....	زیرحوزه جنگلکاری
۱۱۷.....	سوانت‌های آبخاها
۱۱۷.....	محل جدید روستا
۱۱۷.....	حوزه تجاری
۱۱۷.....	ساختمانها
۱۱۸.....	زیرحوزه اداری و مدیریتی
۱۱۹.....	زیرحوزه زیربنایی
۱۱۹.....	زیرحوزه خدمات ایمنی
۱۲۰.....	حوزه توسعه آتی
۱۲۳.....	منابع و مأخذ

فهرست تصاویر

صفحه

عنوان

۵۵	تصویر شماره ۱- نقشه تقسیمات سیاسی استان آذربایجان شرقی
۵۶	تصویر شماره ۳- تصویر ماهواره ای ورزقان (در شرق تصویر) و روستاهای غرب آن (چاله ازومدل)
۵۷	تصویر شماره ۳-۳ تصویر ماهواره ای از روستای حماملو
۵۸	تصویر شماره ۳-۴ پهنه بندی بارش مهر لغایت آذر ۱۳۸۸
۶۱	تصویر شماره ۳-۵ پهنه بندی میانگین دما در استان در سال ۱۳۸۸ (مهر لغایت آذر)
۶۳	تصویر شماره ۳-۶ پهنه بندی عناصر اقلیمی در محدوده منطقه نمونه گردشگری و حوزه نفوذ آن
۶۵	تصویر شماره ۳-۷ نمونه هایی از پوشش گیاهی منطقه نمونه - حماملو (چال تیکان و سوددین)
۷۳	شکل ۳-۸ چشم اندازی از روستای تاریخی حماملو از زوایای مختلف
۷۸	تصویر شماره ۳-۹ نمونه ای از صنایع دستی منطقه حماملو
۸۳	تصویر شماره ۳-۱۰ نمایی از کناره ای رودخانه در مجاورت منطقه نمونه گردشگری حماملو
۸۶	تصویر شماره ۳-۱۱ سنگ، مواد اصلی ساختمانی مورد استفاده در معماری خانه های روستای حماملو
۸۸	تصویر شماره ۳-۱۲ نمایی از ورودی و ستون داخل خانه سنگی (کهل) در حماملو
۸۹	تصویر شماره ۳-۱۳ نمای بیرونی سکونت گاه های سنگی دستکند کهل در حماملو

فهرست نمودار

صفحه	عنوان
۳۶	نمودار ۱-۲: تغییرات گردشگری روستایی.....
	نمودار شماره ۳: متوسط بارش بلندمدت ماهانه و حداکثر بارش در یک روز به تفکیک
۵۹	ماه از سال ۱۳۶۵ الی ۱۳۸۲ - درایستگاه سینوپتیک ورزقان

فهرست جداول

صفحه	عنوان
	جدول شماره ۱-۳: متوسط بارش بلندمدت (ماهانه - سالانه) و حداکثر بارش در یکروز
۵۹	در منطقه اهر - ورزقان (سال ۸۴-۱۳۶۵)
	جدول شماره ۲-۳: شاخص های دمایی (طولانی مدت) ورزقان (ماهانه - سالانه) سال
۶۰	۸۴-۱۳۶۵
	جدول شماره ۳-۳: شاخص های رطوبتی (طولانی مدت) ورزقان به تفکیک ماه (۱۳۸۴-)
۶۲	(۱۳۶۵) واحد: درصد
۶۷	جدول شماره ۴-۳: پوشش گیاهی محلی نام علمی، فارسی، محلی و خواص آن
	جدول شماره ۳-۵: تعداد شاغلین روستای حماملو به تفکیک گروه های سه گانه عمده
۸۰	فعالیت
۸۴	جدول شماره ۳-۶: جاذبه های گردشگری شهرستان ورزقان به تفکیک ماهیت آنها
	جدول شماره ۲-۷: ارتباط فضایی _ زمانی منطقه نمونه حماملو با سایر مناطق و
	جاذبه های گردشگری منطقه و حوزه نفوذ گزارش سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی
۹۰	و گردشگری استان آذربایجان شرقی ۱۳۸۹

پیشگفتار

متنوع ساختن فعالیتهای اقتصادی جامعه همواره یکی از دغدغه‌های اصلی دولتمردان هر کشور به‌شمار می‌رود. در کشور ایران نیز این موضوع مورد توجه بوده و یکی از اقدامات مهمی که در سالهای اخیر در این زمینه بیشتر مورد توجه قرار گرفته توجه به بخش گردشگری می‌باشد. به این منظور در اولین گام شناخت مناطق گردشگری کشور و قابلیت‌های هر یک از این مناطق مدنظر است. در این راستا یکی از سیاستهای دولت یازدهم توسعه زیرساختهای گردشگری در مناطق گردشگری می‌باشد که بر این اساس این تحقیق به دنبال شناسایی قابلیت‌ها و امکانات گردشگری منطقه نمونه گردشگری حماملو بوده تا در نهایت بتوان اصول برنامه‌ریزی مورد نیاز این منطقه را به منظور دستیابی به توسعه گردشگری مشخص نمود. برای دستیابی به اطلاعات مورد نیاز این تحقیق از روش‌های اسنادی، کتابخانه‌ای، پرسش‌پیمایش میدانی استفاده گردیده است و داده‌های گردآوری شده در نهایت با مدل سرتیغ توجه به آزمون‌های مورد نیاز تجزیه و تحلیل شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد که برنامه‌ریزی توسعه گردشگری نقش بسزایی در تحولات گردشگری منطقه داشته و از سوی دیگر میان برنامه‌ریزی توسعه گردشگری کارآمد و تحولات اقتصادی - اجتماعی و نابودی منطقه رابطه معناداری وجود دارد.

در این میان نیز استان آذربایجان شرقی با مجموعه‌ای از خلاقیتها و توانمندیهای بکر و بالقوه گردشگری خودنمایی می‌کند. وضعیت اقلیمی خاص و وجود کوهها، فلاتها، تپه‌ها و دشتهای زیبا و رودهای خروشان سیمای متنوعی از آذربایجان شرقی فراهم نموده است. از آنجا که محدودیتهای طبیعی و انسانی مانع از شناسایی روستای حماملو و پتانسیل‌های آن گردیده و تاکنون در این زمینه به‌طور موردی مطالعه جامع و دقیقی

انجام نشده است و با عنایت به ثبت دو اثر ارزشمند تاریخی روستای حماملو یعنی تپه-قلعه تاریخی و گورچین کران در فهرست آثار ملی و نیز به دلیل وجود بیش از یکصدوسی سکونتگاه صخره‌ای کم نظیر، اقلیم مناسب، پوشش گیاهی و جانوری غنی و آبهای زلال و گوارا و... که زمینه تصویب این روستا به عنوان منطقه نمونه گردشگری در سال ۱۳۸۸ را فراهم آورده است، مطالعه و اجرای طرح جامع گردشگری آن ضروری به نظر می‌رسد. لذا در این پژوهش سعی شده است برای اولین بار، توان‌های محیطی یکی از شاهکارهای جغرافیایی-تاریخی ارسباران یعنی روستای حماملو که آمیزه‌ای از تقابل و توفیق انسان و طبیعت است، به تفصیل مطالعه، شناسایی، سیاستگذاری و برای علاقمندان، مدیران، طراحان و سیاستگذاران معرفی گردد.

منطقه نمونه گردشگری حماملو از توابع شهرستان ورزقان واقع در استان آذربایجان شرقی نیز یکی از مناطق مهم منطقه گردشگری کشور بوده و در زمره مناطق نمونه با سطح عملکردی ملی قرار دارد. با توجه به پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل متنوع گردشگری آن، تحول و گسترش توانهای گردشگری در این منطقه بسیار کم بوده است. از این رو با شناسائی دقیق این منطقه و تدوین برنامه‌ای هدفمند و کارآمد بر مبنای دستیابی به توسعه پایدار در این منطقه می‌توان توسعه گردشگری در آن و در نتیجه تحولات اقتصادی-اجتماعی و کالبدی در منطقه را سبب شد و از طرفی ارائه مدل علمی مناسب در توسعه گردشگری این منطقه می‌تواند قابل تعمیم به سایر مناطق نمونه گردشگری با ویژگیهای مشابه به منطقه مورد مطالعه نیز باشد.

در پایان نگارنده لازم می‌داند از کلیه همکاران گرانقدری که یاریگر و زمینه ساز تدوین و انتشار چنین کتابی بوده‌اند به ویژه جناب آقای دکتر الماسی، جناب آقای دکتر غلامحسین کریمی، جناب آقای دکتر ناصر رضایی، جناب آقای عباس امامی و جناب آقای علی کلانتری جهت طراحی جلد مراتب قدردانی و سپاس خود را به آورد.

مقدمه

گردشگری و اقتصاد گردشگری در عصر حاضر در حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است، افزون بر این بسیاری از برنامه ریزان و سیاست گذاران توسعه نیز از صنعت گردشگری به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار یاد می کنند. در واقع ماهیت صنعت گردشگری ایجاد اشتغال و درآمد، متنوع سازی اقتصاد، مشارکت اجتماعی و استفاده بهینه از منابع محلی است. گردشگری روستایی نیز بخش مهمی از این صنعت به شمار می آید که می تواند با برنامه ریزی اصولی و مناسب و شناسایی موانع و راهکارها، نقش موثری در توسعه مناطق روستایی و به تبع آن توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ملت ها برعهده داشته باشد. گردشگری روستایی امروزه یکی از مردمی ترین اشکال گردشگری محسوب می شود. براساس گزارش سازمان همکاری و توسعه اقتصادی در ایالات متحده امریکا، در سال ۲۰۱۰ بیش از ۷۶ درصد جمعیت از انواع تفریحات روستایی و محیط های کشاورزی برخوردار گردیده اند. گردشگری روستایی یکی از فرصت های توسعه همه جانبه روستایی محسوب می شود.

اگر گردشگری روستایی را به فعالیت ها و گونه های مختلف گردشگری در محیط های گوناگون روستایی و پیرامون آنها که دربردارنده آثار مثبت و منفی برای محیط زیست روستا، انسان و طبیعت است تعریف نماییم، گردشگری روستایی می تواند زمینه های مختلف فعالیت های گردشگری مانند: بازدید از سکونتگاه ها، رویدادها، جشنواره ها، ورزش ها و تفریحات گوناگون روستایی را دربرگیرد. به نظر متولیان امور گردشگری در آغاز قرن بیست و یکم، انقلابی در گردشگری رخ می دهد؛ انقلابی که امواج آن در اقصی نقاط جهان اثرگذار خواهد بود.

امروزه در کشورهای در حال توسعه و جهان سوم، مناطق روستایی با کارکرد سنتی چون: کشاورزی، دامداری و ماهیگیری، از مناطق توسعه نیافته محسوب می شوند که

این عقب ماندگی بر می گردد به ضعف بنیه برنامه ریزی در اینگونه کشورها، که نتایج زیان باری از جمله، مهاجرت، رشد انگلی شهرها، حاشیه نشینی و ... را به همراه دارد. اما میتوان با پرداختن به گردشگری و فعال کردن این صنعت در روستا با عنوان گردشگری روستایی، راهبردی برای توسعه روستاها در اینگونه کشورها برداشت؛ چرا که گردشگری میتواند در کنار اقتصاد کشاورزی سنتی روستاها قرار گیرد و یک فرصت استثنایی برای احیای روستاها و اقتصاد آنها باشد. زندگی مردم در مناطق مسکونی روستایی به ویژه در کشورها، در حال توسعه با مشکلات عمده ای نظیر مهاجرت به شهرها، بیکاری کاهش باروری و حاصلخیزی زمین های کشاورزی و فقدان زیربنای لازم برای تفریح و خدمات روبرو است. این قبیل معضلات، لزوم و ضرورت توجه هرچه بیشتر به گردشگری روستایی را آشکار می سازد.

با توجه به این مطالب، ضرورت دارد که توسعه گردشگری روستایی در کشور و لزوم بهره گیری از تمامی ظرفیت ها و پتانسیل ها و راهبردها با توجه به محیط زیست ویژه هر منطقه، مورد توجه مسئولان برنامه ریزی روستاها امر گردشگری باشد؛ که این ظرفیتها و پتانسیل ها و شناسایی نقاط قوت و ضعف روستاها میتواند تأثیر سازنده ای در امر توسعه روستایی و گردشگری آن- که در زمینه توسعه روستاها است- داشته باشد.